

KICHIK TILLARNING YO‘QOLIB BORISH MUAMMOSI VA UNI SAQLASH YO‘LLAR

To'rayeva Farida Ahadulla qizi
O'zDJTU "Sharq filologiyasi fakulteti" talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kichik tillarning yo‘qolib borish muammosi, uning asosiy sabablari va oqibatlari tahlil qilinadi. Zamonaviy globallashuv jarayonida ko‘plab kichik tillar dominant tillar ta‘sirida asta-sekin iste‘moldan chiqib borayotgani ilmiy asosda yoritiladi. Xususan, UNESCO ma‘lumotlariga tayangan holda, tillarning yo‘qolish sur‘ati va uning madaniy merosga ta‘siri ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada ayrim yo‘qolib ketgan va tiklanayotgan tillar misolida muammo yanada aniqroq ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: kichik tillar, til yo‘qolishi, globallashuv, madaniy meros, til siyosati, raqamlashtirish.

Abstract. This article examines the problem of the disappearance of minority languages, analyzing its main causes and consequences. In the context of globalization, many minority languages are gradually falling out of use under the influence of dominant languages, which is discussed on a scientific basis. In particular, based on data from UNESCO, the rate of language extinction and its impact on cultural heritage are considered. The issue is further illustrated through examples of extinct and revitalized languages.

Keywords: minority languages, language extinction, globalization, cultural heritage, language policy, digitalization.

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема исчезновения малых языков, анализируются её основные причины и последствия. В условиях глобализации многие малые языки постепенно выходят из употребления под влиянием доминирующих языков, что раскрывается с научной точки зрения. В частности, на основе данных UNESCO рассматриваются темпы исчезновения языков и их влияние на культурное наследие. Проблема также иллюстрируется примерами исчезнувших и возрождаемых языков.

Ключевые слова: малые языки, исчезновение языков, глобализация, культурное наследие, языковая политика, цифровизация.

Kirish. Hozirgi globallashuv davrida til masalasi insoniyat taraqqiyotining muhim ijtimoiy-madaniy omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Til nafaqat aloqa vositasi, balki har bir xalqning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi va milliy o‘zligini aks ettiruvchi asosiy vositadir. Shu bois, kichik tillarning yo‘qolib borishi muammosi bugungi kunda dolzarb ilmiy va amaliy masalalardan biriga aylangan.

Dunyoda mavjud tillarning katta qismi son jihatdan kam bo‘lgan etnik guruhlariga tegishli bo‘lib, ular turli omillar ta‘sirida asta-sekin iste‘moldan chiqib bormoqda. UNESCO ma‘lumotlariga ko‘ra, dunyo tillarining qariyb 40 foizi yo‘qolish xavfi ostida turibdi. Bu jarayon, ayniqsa, globallashuv, urbanizatsiya va dominant tillarning keng tarqalishi bilan yanada tezlashmoqda. Natijada ayrim tillar faqat yoshi katta avlod vakillari tomonidan qo‘llanilmoqda, yoshlar esa ko‘proq ijtimoiy va iqtisodiy imkoniyatlar beruvchi tillarni tanlamoqda.

Kichik tillarning yo‘qolishi nafaqat lingvistik muammo, balki madaniy yo‘qotish hamdir. Har bir til o‘zida xalqning urf-odatlarini, an‘analari va o‘ziga xos bilim tizimini

mujassam etadi. Shu sababli ularning yo'qolishi insoniyat madaniy merosining kambag'allashuviga olib keladi.

Asosiy qism. Kichik tillarning yo'qolish sabablari : Kichik tillarning yo'qolib borishi ko'p omilli jarayon bo'lib, u ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy omillar bilan chambarchas bog'liq. Birinchidan, globallashtirish jarayoni asosiy sabab sifatida e'tirof etiladi. Bugungi kunda ingliz, xitoy, ispan kabi yirik tillar xalqaro aloqa vositasi sifatida ustunlik qilmoqda. Natijada kichik tillarda so'zlashuvchilar o'z farzandlariga kengroq imkoniyat yaratish maqsadida dominant tillarni o'rgatishga ustuvor ahamiyat bermoqda. Ikkinchidan, urbanizatsiya va migratsiya jarayonlari ham muhim rol o'ynaydi. Qishloq hududlaridan shaharlarga ko'chib o'tgan aholining til muhiti o'zgaradi va ular asta-sekin o'z ona tilidan uzoqlasha boshlaydi. Bu esa avlodlararo til uzilishiga olib keladi. Uchinchidan, ta'lim tizimining biryoqlama yo'nalganligi ham muammoni kuchaytiradi. Ko'plab mamlakatlarda ta'lim faqat davlat yoki xalqaro tillarda olib boriladi, kichik tillar esa e'tibordan chetda qoladi. To'rtinchidan, ijtimoiy omillar, xususan, kichik tillarga nisbatan salbiy stereotiplar ham mavjud. Ayrim jamiyatlarda bunday tillar "kam rivojlangan" yoki "foydasiz" deb qaraladi, bu esa yoshlarning o'z ona tiliga qiziqishini pasaytiradi.

Kichik tillarning yo'qolish oqibatlarini: Tilning yo'qolishi keng qamrovli salbiy oqibatlarga olib keladi. Avvalo, bu madaniy merosning yo'qolishidir. Har bir til o'zida xalqning tarixiy tajribasi, og'zaki ijodi va an'analarni mujassam etadi. Bundan tashqari, til bilan birga noyob bilimlar ham yo'qoladi. Masalan, ayrim mahalliy tillarda tabiat, o'simliklar va davolash usullari haqidagi o'ziga xos bilimlar mavjud bo'lib, ular boshqa tillarda to'liq ifodalangan. Lingvistik nuqtai nazardan esa, tillarning kamayishi dunyo til xilma-xilligini qisqartiradi. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, bu jarayon insoniyat madaniy boyligining sezilarli darajada kamayishiga olib keladi.

Kichik tillarni saqlash va rivojlantirish yo'llari: Kichik tillarni saqlash uchun kompleks yondashuv zarur. Birinchidan, ta'lim tizimida kichik tillarga o'rin berish muhim. Ikki tillilik asosida ta'lim berish (bilingual education) samarali usullardan biri hisoblanadi. Bu orqali o'quvchilar ham ona tilini, ham global tillarni o'zlashtira oladi.

Ikkinchidan, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish lozim. Raqamlashtirish jarayonida kichik tillar uchun lug'atlar, mobil ilovalar va media kontentlar yaratish ularning yashovchanligini oshiradi. Bu borada Google tomonidan amalga oshirilayotgan loyihalar muhim ahamiyat kasb etadi. Uchinchidan, davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlash zarur. Kichik tillarni himoya qiluvchi qonunlar va dasturlar ishlab chiqilishi ularning rivojlanishiga xizmat qiladi. To'rtinchidan, jamiyat va oila darajasidagi faollik ham hal qiluvchi omildir. Tilni kundalik hayotda qo'llash, uni yosh avlodga o'rgatish orqali uning uzluksizligini ta'minlash mumkin.

Xulosa. Yuqoridagi fikrlar shuni ko'rsatadiki, kichik tillarning yo'qolishi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, uni bartaraf etish uchun faqat bitta yo'nalish yetarli emas. Ta'lim, texnologiya, siyosat va ijtimoiy ong birgalikda harakat qilgandagina samarali natijaga erishish mumkin. Xulosa qilib aytganda, kichik tillarni saqlash — bu insoniyatning umumiy madaniy boyligini asrab-avaylash demakdir. Agar bugungi kunda zarur choralar ko'rilmasa, kelajak avlod ko'plab bebaho tillar va ular bilan bog'liq madaniy merosdan mahrum bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO – Atlas of the World's Languages in Danger;
2. David Crystal – Language Death, 2000;
3. Joshua Fishman – Reversing Language Shift, 1991;
4. Ethnologue – Languages of the World.